

*Багрій В. Н., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної
педагогіки ХНУ (м. Хмельницький)*

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ІЗ СІМ'ЯМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

У статті проаналізовано проблеми, що постають перед сучасними сім'ями військовослужбовців, зміст, основні форми та напрями соціально - педагогічної роботи із даною категорією сімей, особливості їх захисту та підтримки.

Ключові слова: військовослужбовці, сім'ї військовослужбовців, принципи, зміст, форми соціальної роботи.

В статті проаналізовано проблеми, що виникають у сучасних сім'ях військовослужбовців, зміст, основні форми та напрями соціально - педагогічної роботи з даною категорією сімей, особливості їх захисту та підтримки.

Ключевые слова: военнослужащие, семьи военнослужащих, принципы, содержание, формы социальной работы

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні приділяється велика увага державній сімейній політиці, мета якої полягає в забезпеченні сприятливих умов для всебічного розвитку сім'ї та її членів, реалізації сім'єю своїх функцій і поліпшення її життєвого рівня, підвищення ролі сім'ї як основи суспільства. Одним із стратегічних завдань державної політики України є захист та підтримка сім'ї як важливого соціального інституту. Це стосується також і сім'ї військовослужбовців.

В наш час, при соціальній напруженості, погіршенні матеріального стану армійців, зникненні житейської перспективи, загостренні соціальні проблеми членів родин військовиків, також громадян, що звільнені з військової служби, втраті суспільних перспектив, змінюється соціальний статус людей, ламаються звичні життєві стереотипи, цінності, виникають неабиякі нетрадиційні, незвичайні труднощі. Необхідність вирішення соціальних проблем різних категорій - військовослужбовців та, безумовно, всіх, кого певним чином стосується військова служба, створює умови для розвитку та вдосконалення розгалуженої системи соціальної роботи.

Мета соціальної роботи в умовах військової служби полягає в тому, щоб відновити фізичні й психічні сили тих, кому надається допомога, скорегувати особистісні установки клієнтів, навчивши їх правильно сприймати примусові сторони свого життя; внести елементи соціальної справедливості в рамки субординаційних ставлень, характерних для військової служби [2, с.155].

Аналіз попередніх досліджень.
Питання соціальної роботи з сім'ями

військовослужбовців також знайшли своє відображення в науковій літературі. Найбільш ґрунтовними й цікавими є дослідження Бочарової В, Зверєвої І., Капської А., Лактіонової Г., Холостової Е. та інших авторів. Липський І. розглянув та надав типологізацію клієнтів соціальної роботи військової сфери.

Павленок П. виділяє, що головною метою соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців є створення оптимальних соціальних умов, які дозволяють як військовому та громадянському персоналу ефективно вирішувати покладені на них обов'язки. Умови - створення такої обстановки, моральної та духовної сфери у якій протікає життя військового та його сім'ї [6, с. 210].

Актуальність вищезокресленої проблеми визначає **мету** нашої роботи – аналіз проблем, що постають перед сучасними сім'ями військовослужбовців, змісту, основних форм та напрямів соціальної роботи із даною категорією сімей, особливостей їх захисту та підтримки.

Виклад основного матеріалу.
Погоджуємось із думкою ряду вчених, що основні проблеми військових та їхніх сімей починаються у зв'язку з проблемами переходу до цивільного життя (звільнення з армії). Вони визначають, що головними завданнями соціальної роботи в цей період є завдання по відновленню фізичних і психічних сил, коригування особистісних настанов щодо адаптації до нових умов життя, допомоги в придбанні нових спеціальностей і роботи.

Ці завдання здійснюються соціальним працівником за допомогою визначених засобів і методів:

- інформування сім'ї про наявність певних соціальних пільг; психологічна підтримка і відновлення;
- соціальна та юридична консультація;
- педагогічна корекція дітей, подолання труднощів у їхньому навчанні;
- організація елементів малого виробництва, кооперативних форм праці, груп самопомогі і взаємодопомогі;
- навчання і перенавчання цивільних професій;
- сімейне консультування з метою адаптації до життя;
- культурно-дозвілєва діяльність [5, с.183].

У загальному випадку соціальна робота з військовими та їх сім'ями різниться залежно від характеру й глибини соціальних проблем, що визначаються належністю до призовного або контрактного контингенту, до певного складу військових, тривалістю їхнього перебування на військовій службі. Тому мета соціальної роботи в найзагальнішому вигляді полягає у відновленні психофізичних сил військового, коригуванні його особистісних настанов на службу в ЗС, у внесенні елементів соціальної справедливості в субординаційні стосунки, характерні для військової служби.

Спираючись на визначення та характеристику поняття «соціально-педагогічна діяльність» [3, с. 265], приходимо до висновку, що соціально-педагогічна діяльність з сім'єю військовослужбовця – це різновид професійної діяльності, спрямований на створення сприятливих умов функціонування сім'ї, соціалізації та всебічного розвитку її членів, задоволення її соціокультурних потреб, налагодження або відновлення соціально схвалених способів її життєдіяльності. Показниками ефективності соціально-педагогічної діяльності повинні бути не стільки характеристики обсягу і номенклатури соціальних послуг, наданих сім'ї військовослужбовця, скільки характеристики ступеня соціальної напруженості в ній. Результатом соціально-педагогічної діяльності з сім'єю є формування в сім'ї здатності до самовизначення, саморегуляції, адаптації до змінних умов, відповідно до її можливостей та особливостей соціального середовища [3, с. 266].

Щоб визначити особливості соціальної роботи з різними категоріями військовослужбовців, згадаймо деякі різновиди клієнтів цієї сфери – сфери обслуговування людей, що пов'язані з військом: якщо це сім'я, то клієнтом може бути багатодітна сім'я, з важкими дітьми або така, що потребує житло, сім'я з афганцем чи пенсіонером-ветераном збройних сил, учасником Великої Вітчизняної війни, інвалідом чи наркозалежним членом родини; серед військовослужбовців - одинаки, удівці, розлучені, схильні до пияцтва, до суїциду, з девіантною поведінкою, вихідці з проблемної сім'ї, а також офіцер передпенсійного віку; можуть бути з відповідними проблемами жінки-військовослужбовці або працівниці збройних сил і т.п.

Безумовно, тут названо не всі категорії клієнтів. В літературі, намагаючись, видно узагальнити типологізацію клієнтів соціальної роботи, виділяють тільки три основні групи: військовослужбовці, працівники Збройних Сил; члени сімей військовослужбовців; колишні військовослужбовці, особи, що звільнені з військової служби [1].

У трохи розширеному, деталізованішому вигляді типи клієнтів військової соціальної роботи можна представити й таким чином:

1. військовослужбовці (офіцери, прапорщики і мічмани, сержанти і старшини, солдати і матроси); це – соціальна робота з військовослужбовцями;
2. працівники Збройних Сил; це – цивільні громадяни, що працюють в установах силових відомств за наймом і не є військовослужбовцями;
3. жінки – військовослужбовці та працівниці Збройних Сил;
4. військові пенсіонери, колишні військовослужбовці; це – соціальна робота з особами, яких звільнено з військової служби;
5. учасники Великої Вітчизняної війни та інших воєн;
6. сім'ї нинішніх і колишніх військовослужбовців – соціальна робота з членами сімей військовослужбовців [1];
7. допризовна та призовна молодь – соціальна робота з допризовною та призовною молоддю.

Важливим напрямком соціальної роботи з військовослужбовцями є той, що орієнтований на військовослужбовців.

Соціальна допомога здійснюється через надання інформаційних, психологічних,

корекційних послуг. При цьому визнано домінуючим принципом інтеграцію індивідуального підходу з комплексною допомогою особистості. Застосування різних методик є запорукою ефективності соціальної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями.

В арсеналі соціального працівника є різноманітні методики, технології. Найпоширенішими і найефективнішими можуть бути: індивідуальне консультування, методи релаксації, технології особистісного розвитку тощо. Соціальна робота з військовослужбовцями та їх сім'ями передбачає застосування різних форм, методів, технологій обслуговування сім'ї. Конкретність змісту цієї роботи залежить від типу сім'ї, шлюбу, верховенства в сімейних стосунках, від того, як реалізуються її функції. З метою збереження і розвитку соціальних функцій сім'ї (генеративна – відтворення населення, соціалізаційна, економічна – господарсько-побутова, гедоністична, психотерапевтична, рекреаційна тощо), створення благодатного «тилу» для військовослужбовця, соціальні працівники в межах державної сімейної політики спрямовують свою роботу на стабілізацію соціального становища сім'ї, створення реальних передумов позитивної динаміки процесів її життєдіяльності, формування ефективної системи захисту соціально вразливих сімей [7, с.368].

Важливим аспектом сімейної політики, є соціальна допомога, що спрямована на збереження сім'ї: стабілізація сім'ї; робота щодо розвитку членів сім'ї, вдосконалення сімейних стосунків; може бути й екстрена соціальна робота – термінова, надзвичайна допомога (надання притулку, негайне видалення із сім'ї членів родини, що перебувають в небезпеці, які зазнають насилля тощо). Організація роботи із сім'єю не визначена відповідними документами і не входить до функціональних обов'язків посадових осіб (окрім інструктора по роботі з сім'ями військовослужбовців). Важливе значення має адресна допомога, до форм якої входить натуральне забезпечення, гуманітарна та грошова допомога, пільги та послуги. Соціальне оздоровлення сім'ї здійснюється в основному у співробітництві із шкільними та позашкільними дитячо-підлітковими установами, закладами культури, спортивними організаціями тощо.

Отже, соціальна робота з військовослужбовцями та їх сім'ями спрямовується на можливості клієнта або

групи людей, що потребують. Активізація власного потенціалу клієнта, причому, це є чи не головною тенденцією світової соціальної роботи, здійснюється через актуальну нині індивідуальну роботу, як таку, що спрямована на використання усіх можливостей, що допомагають людині пристосуватися до конкретних умов життя, та сприяє тому, щоб клієнт розробив власну життєву програму. Вирішення цієї задачі можливе тільки за допомоги методу диференційного підходу, що передбачає всебічний аналіз особливостей соціального, фізичного, морального положення об'єкта, його інтересів, потреб. Вагомим є і становище суб'єкта соціальної роботи, його кваліфікація, майстерність володіння методиками, сучасними технологіями, застосування їх відповідно до об'єктної ситуації. Цей метод застосовується в роботі як з окремою особою, окремим військовослужбовцем, так і з військовим колективом та окремим членом сім'ї військового.

Одна з функцій соціальної роботи в Збройних силах забезпечення соціально-побутових і соціально-екологічних умов для військовослужбовців. Усунення негативних факторів, поліпшення умов праці і побуту, безсумнівно, сприятиме підвищенню їхньої працездатності і розкриттю здібностей до соціального функціонування.

Тут застосовуються конфліктологічні процедури, технології посередництва, методи групової терапії у вигляді бесід, ігор, тренінги спілкування і навчання комунікативним навичкам, особистісна діагностика психологічної сумісності або несумісності індивідів для комплектування найбільш життєздатних і стабільних колективів.

Значно поліпшити становище військовослужбовців і їхніх сімей може соціально-економічна робота, організація самопомоги і взаємодопомоги сімей, розвиток елементів малого виробництва, кооперативних форм праці. Організатори соціальної роботи можуть виступити в ролі консультантів і менеджерів, посередників у контактах асоціацій і об'єднань дружин військовослужбовців з органами і установами, підприємствами, зацікавленими в їхніх послугах або результатах праці.

Специфічний вид діяльності соціального працівника в Збройних силах - підготовка військовослужбовців до життя після звільнення з військової служби, правильна психологічна орієнтація і корекція

очікувань, що спроможні пом'якшити неминучу зміну способу життя, навчити позитивно реагувати на неї.

Культурно-дозвіллева діяльність відіграє у збройних силах дуже важливу роль. Це реалізація можливості об'єднання колективу, внесення змін у монотонну військову дійсність, сфера вияву свободи в надмірно урегульованих умовах. Соціальний працівник стежить за регулярністю і рівним доступом усіх до культурно-дозвілдової діяльності, залучає бажаних, забезпечує обладнанням і інвентарем для соціально-культурної активності [2, с.156].

Оптимізація соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців забезпечуватиметься: створенням мережі спеціалізованих соціально-педагогічних служб; наявністю у фахівців соціально-педагогічної діяльності спеціальної підготовки щодо роботи у військовому середовищі та вирішення проблем військовослужбовців і їхніх родин; організацією самопомоги і взаємодопомоги родин військовослужбовців;

задоволенням різноманітних потреб членів сімей військовослужбовців, що виникають у процесі взаємодії із соціальним військовим середовищем; формуванням дієвої соціальної політики держави загалом та у сфері соціального захисту військовослужбовців та їхніх сімей зокрема [4, с.156].

Висновки: В цілому необхідно сказати, що дослідницька мета даної роботи повністю не досягнута, так як існує багато не виявлених та не вирішених питань, як і допомагають глибше дослідити сутність соціальних проблем військовослужбовців та їх сімей для організації найбільш дієвих методів їх вирішення.

А також необхідно найбільш повне усвідомлення соціальних проблем військовослужбовців та їх сімей та постійної напруги як у теоретичних обґрунтувань, так і у практичній допомозі даній категорії у вирішенні їх проблем. Не потрібно забувати, що найкраще вирішення проблем – це прогнозування та недопущення її виникнення.

Література

1. Липский И. А. Военно-социальная работа на уровне человека // Армия и общество. – 1998. - № 1. – С. 84 -95.
2. Лукашевич М. П., Мигович І. І. Теорія і методи соціальної роботи: навч. посібник / Лукашевич М. П., Мигович І. І. Навч. посіб. — 2-ге вид., доп. і випр.— К.: МАУП, 2003. — 168 с
3. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві – К. : Центр навч. літератури, 2008. – 336 с.
4. Соціальна педагогіка [Текст]: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / А. Й. Капська, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола [та ін.]; за ред. А. Й.- К.: Центр учбової літератури, 2009.- 487 с.
5. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С.Я. Харченко та ін.; За заг. ред.: І. Д. Звереві, Г. М. Лактіонові. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. - 256 с
6. Технологии социальной работы в различных сферах жизнедеятельности: Учеб. пособие / Под ред. проф. П.Д. Павленка. — М.: ИНФРА-М, 2011. — 379 с. — (Высшее образование)
7. Холостова, Е. И. Социальная работа: история, теория и практика : учебник для бакалавров / Е. И. Холостова. — М. : Издательство Юрайт, 2011. — 905 с. — Серия : Бакалавр.

Bagriy V.N., candidate of pedagogy, associate professor

FEATURES OF SOCIAL-PEDAGOGICAL WORK WITH FAMILY SOLDIERS

The article analyzes the problems faced by modern families of military personnel, content, form and basic directions of social work with this category of families, particularly their protection and support.

The purpose of social work in general terms is to restore mental and physical strength of the military, his personal adjustment guidelines to introduce elements of social justice in the Subordinate relationship characteristic of the military service

Social work with soldiers and their families includes the use of different forms, methods, technologies, services family. The result of social and educational activities with the family is the formation of the family the ability to self-determination, self-regulation, adaptation to changing conditions, in accordance with its capabilities and features of the social environment

Keywords: military, military family, principles, contents, forms of social work.